

Záhadné miesta

4. diel

150 tajomných
a zaujímavých miest

Záhadné miesta

4. diel

Ján Lacika

Zostavil: Daniel Kollár

Doc. RNDr. Ján Lacika, CSc. (*1956), geograf, fotograf a publicista, emeritný vedec a pedagóg. Pôvodne sa venoval vedeckej práci v Geografickom ústave SAV v oblasti geomorfológie a výskumu krajiny a pedagogickej činnosti na univerzitách v Nitre a Zvolene. Okrem vedeckej práce a výučby sa venuje písaniu populárno-náučnej a turistickej literatúry a encyklopedických diel, krajinárskej fotografii a tvorbe máp. Je autorom desiatok kníh a časopiseckých článkov a editorom odborných časopisov.

Záhľadné miesta

4. diel

1. vydanie, 2021

© Autor textu: Ján Lacika

Zostavovateľ a zodpovedný redaktor: Daniel Kollár

Technický redaktor: Marianna Lázničková

Jazyková úprava: Rút Facunová

© Fotografie: Ján Lacika (198), Daniel Kollár (2), Ján Aláč (1), Štefan Podolinský (1),

Zuzana Poláková (1), OOCR Turistický Novohrad a Podpoľanie (2),

Zuzana Obická, MsÚ Levice (2), archív vydavateľstva DAJAMA,

Wikipédia a súveká tlač

Staré pohľadnice: Ján Lacika, Ján Hanušin a archív vydavateľstva DAJAMA

Fotografia na obálke: Šomoška (Ján Lacika)

Úprava fotografií: Tomáš Votava

© Dizajn a typografia: Marianna Lázničková

Tlač: NIKARA, Krupina

Akékoľvek, hoci aj čiastočné použitie diela je dovoľené len s písomným súhlasom vydavateľstva DAJAMA.

© RNDr. Daniel Kollár – DAJAMA

Karľoveské rameno 4B, 841 04 Bratislava-Karľova Ves

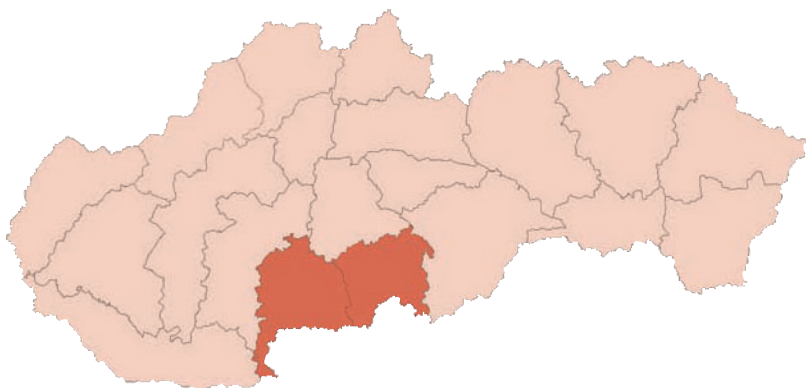
tel.: +421 (2) 36 317 02, info@dajama.sk, www.dajama.sk

Vydalo vydavateľstvo DAJAMA v roku 2021 ako svoju 345. publikáciu.

ISBN 978-80-8136-130-2

Obsah

Úvod.....	4
1. Novohradské záhady.....	7
Z Lučenca na Šomošku.....	7
Z Rapoviec do Poltára.....	30
Z Cinobane do okolia Modrého Kameňa	42
2. Hontianske záhady	63
Z Horšianskej doliny do Dudiniec.....	63
Zo Šiah do Veľkej Čalomije	86
Z Príbeliec na Vartovku	104
Z Krupiny do Banskej Štiavnice	130
3. Štiavnické záhady.....	161
Centrom Banskej Štiavnice	161
Okrajom Banskej Štiavnice	186

Úvod

Ľudstvo posúva vo vývoji vpred okrem iného aj ohromná túžba človeka po poznaní, objavovaní nového, neznámeho a záhadného. Záhady a tajomstvá v podstate každého z nás nesmierne vzrušujú a priťahujú. Možno aj preto, že je s nimi spojená patričná dávka neistoty a strachu. Nie je náhoda, že od detstva milujeme rozprávky, povesti, mýty a legendy, čo s nami zostáva vlastne po celý život. Na tom stojí dnešná ohromná popularita literárnej a filmovej tvorby zaoberajúcej sa mágiou, fantastikou a paranormálnymi javmi. Nie všetko, čo sa nám z tejto oblasti dostáva na internetové stránky, na pulty kníhkupectiev či na plátna našich kín a obrazovky televíznych prijímačov, je však náležite konfrontované s faktami a vedeckými poznatkami. Je pravdou, že mnohí o to ani nestoja. Pohľad tejto knižnej série vydavateľstva DAJAMA je iný, nazerá na naše slovenské záhadné a tajomné javy a úkazy cez prizmu vedeckého poznania alebo aspoň zdravého rozumu hľadajúceho pre ne nejaké rozumné a logické vysvetlenia. Kniha upriamuje pozor-

nosť nielen na to, čo si nedokážeme vysvetliť dnes, ale vracia sa aj k záhadám, ktoré trápili našich predkov a ukazuje spôsob, ako sa k ich objasneniu prišlo. Je dobré, keď môžeme s odstupom času sledovať, ako sa s vývojom vedy a ľudského poznania postupne rúcali mnohé naše tajomstvá a mýty a dokázali sme ich nahradiť pravdivými údajmi a faktami. Pekným príkladom je napr. postupné odhaľovanie sopečnej minulosti Štiavnických vrchov, ktoré trvá už viac ako dve storočia a stále nie je na konci. Priestor v tejto knihe dostávajú aj niektoré miestne zvláštnosti a kuriozity, ktorým síce vo všeobecnosti už rozumieme a vieme ich pochopiť, ale pre mnohým čitateľov mohli byť doteraz nepoznané, a teda záhadné. Dôležitou súčasťou publikácie sú aj rozličné ľudové povesti, legendy a rozprávky, v ktorých je vždy určitý kus historickej pravdy a zároveň aj realite sa vymykajúcej fantázie.

V štvrtom diele nášho „záhadologického“ bedakra čitateľov zavedieme na juh stredného Slovenska, do historických regiónov Novohrad

Banská Štiavnica

Spečený val

a Hont. Príroda tohto regiónu nám ponúka mnoho záhad. Ich podstatná časť sa týka faktu, že väčšina tunajších pohorí je vulkanická. Z tohto pohľadu je zvlášť zaujímavá Cero-vá vrchovina, kde sa sopečné deje ukončili relatívne nedávno a stopy, ktoré po sebe zanechali, sú ešte stále veľmi dobre čitateľné v teréne. Osobitou kapitolou sú Štiavnické vrchy, ktoré sa vďaka učencom z Banskej Štiavnice stali dejiskom prvých vedeckých správ o sopečnej minulosti Slovenska. Produkty dávneho vulkanizmu veľmi dobre poslúžili miestnym obyvateľom, či už ako originálne skalné obydlia vydlabané do poddajných tufov alebo ako nemierny zdroj bohatstva v podobe veľkého množstva rúd. Najväčšou záhadou regiónu je tajomný spečený múr nazývaný aj Val obrov tiahnuci sa od Sitna až k Dunaju. Mnoho nezodpovedaných otázok zostalo aj z čias tureckých vojen, ktoré Hont a Novohrad sužovali viac ako iné regióny Slovenska. Vydáme sa aj za tajomnými templárskymi rytiermi, ktorých pôsobenie v Banskej Štiavnici a na Pohroní je prinajmenšom také záhadné ako je záhadný tento legendárny mníšsky rád sám o sebe. Vďaka tému hľadačov pokladov a riešiteľov záhad sú hontianske

a novohradské hrady, o ktorých nám zostalo množstvo bizarných povestí a legiend. Pozoruhodné sú aj príbehy Balassovcov, Forgáčovcov, Dóczyovcov a ďalších vplyvných šľachtických rodov, ktoré písali pohnuté dejiny tohto regiónu a vstupovali nielen do historických análov, ale aj do príbehov ľudovej slovesnosti poľského ľudu. Osobitnú pozornosť venujeme Andrejovi Kmeňovi, ktorý bol na začiatku 20. storočia nielen najväčší znalec Slovenska (osobitne Hontu), ale zároveň bol aj obdivuhodnou osobnosťou, ktorá mnohé úžasné záhady nielen pomenovala, ale sa pokúšala ich aj objasniť.

Podme teda spolu s touto knihou cestovať po tak trochu zabudnutom juhu stredného Slovenska, ktorý v oblasti tajomstiev a záhad nijako nezaostáva za inými regiónmi. Okrem nádhornej prírody, pútavej histórie a veľkého množstva hodnotných kultúrno-historických pamiatok môžu byť práve miestne tajomné a zaujímavé miesta veľkým stimulom rozvoja miest a dedín Novohradu a Hontu. Vyberme sa spolu objavovať tieto záhady a navštívme miesta, ktoré nás zaujmú svojou ne všednou malebnosťou a tajomnými príbehmi.

Ján Lacika

Novohradské záhady

Novohrad patrí medzi historické župy, ktoré sa v roku 1918 rozdelili medzi dva nástupnícke štáty rakúsko-uhorskej monarchie. Väčšina pripadla vtedajšiemu Československu, ale župný hrad, ktorý dal regiónu meno, sa ocitol v Maďarsku. V tejto kapitole čitateľov zavedieme do Cerovej vrchoviny, o ktorú sa Novohrad delí so susedným Gemerom, a zameriame sa na jej tajomnú sopečnú minulosť. Ďalšími prírodnými záhadami regiónu budú skamenené praveké stromy, cintorín dávno vyhynutých zvierat, čudesné stromové jaskyne, vo svete jedinečný mramor, ako aj slaná voda pochádzajúca z trefohorného mora. Zastávky putovania za novohradskými záhadami nás vrátia do dramatických kapitol dejín, v ktorých sa odohrávali urputné boje o uhorský trón a aj desivé nájazdy Tatárov a Turkov, plienenie lúpežných rytierov či súperenie šľachticov o priazeň krásnych žien.

Z Lučenca na Šomošku

Trasa A: Lučenec – Pinciná – Filákov – Čamovce – Širkovce – Šurice – Hajnáčka – Hodejov – Šiatorská Bukovinka

Lučenec (1)

Východiskom prvého výletu za novohradskými záhadami bude historické centrum mesta **Lučenec**. Mesto má dlhú a pohnutú

históriu siahajúcu až do 12. storočia, čomu však nezodpovedá jeho dnešný novodobý vzhľad. Starý Lučenec sa nadobro „stratil“ v neustálych vojnách, povstaniach či

Kubínyiho námestie v Lučenci na začiatku 20. storočia
Hrad Šomoška

Kubínyiho námestie v Lučenci

živelných pohromách a dnes je na jeho mieste moderné mesto s postavením regionálneho centra. Podľa historikov sa jadro stredovekého a kedysi zemepanského mestčka nachádzalo pod dnešným Kubínyiho námestím. Pod novogotickým kalvínskym kostolom v jeho severnej časti archeológovia objavili zvyšky gotického kostola. Možno predpokladať, že slúžil miestnej farnosti spadajúcej pod Ostrihomské arcibiskupstvo, ktorej

existencia je doložená už do roku 1190. Vedľa kostola pravdepodobne stála pevnosť, ktorú dal v roku 1128 postaviť uhorský palatín Lampert Losonczy. Stavbu využívanú ako župný archív a miesto zasadnutí Novohradskej stolice zničilo v roku 1451 žoldnierske vojsko Jana Jiskru a neskôr bola prekrytá rozširujúcim sa farským kostolom.

Za najstaršou históriou Lučenca sa musíme vydať na severný okraj mesta do Opatovej. Tak ako

Lučenský pelikán

Hoci pelikány nie sú súčasťou slovenskej fauny a pravdepodobne u nás nežili ani v minulosti, je prekvapujúce, že sa tento majestátny vodný vták s obrovským zobákom dostal do erbu slovenských miest Lučenec a Hanušovce nad Topľou. Aj keď mestský znak Lučenca vznikol až v 18. storočí, na jeho vytvorenie použili staršiu cirkevnú symboliku. Je známe, že už v 15. storočí sa na Slovensku ako symbol Kristovej obete na kríži používal výjav s pelikánom. Podobenstvo pelikána, ktorý nemá čím nasýtiť svoje tri hladné mláďatá, a preto ich kŕmi vlastnou krvou z rany, ktorú si vyďobal na hrudi, našlo odraz aj v miestnom erbe. V symbolike lučenského erbu sa však hľadali aj iné významy. Jestvuje úvaha o tom, že lučenským heraldickým vtákom nie je pelikán, ale bájny vták fénix schopný povstať z popola. V takom prípade by tri mláďatá symbolizovali tri veľké požiare, ktoré postihli mesto v rokoch 1451, 1622 a 1849. Po každej z týchto pohrôm sa mesto dokázalo obnoviť.

v centre, aj tu sa tajomstvá temného stredoveku skrývajú pod zemou a čakajú na archeológov, aby ich objavili a objasnili. Názov niekdajšej obce (dnes mestskej časti) napovedá, že súvisí s cirkvou. Po tatárskom vpáde tu vznikol cisterciánsky kláštor majúci okrem duchovnej aj funkciu opätovnej obnovy a kolonizácie spustošeného Novohradu. Podobne ako farský kostol v meste, aj kláštor neprežil dramatické udalosti spojené so zápasom o uhorský trón v polovici 15. storočia. Okolo kláštora v Opatovej je mnoho záhad a nejasností. Nie je celkom jasné miesto, kde stál, a aj keď je miestny cintorín favoritom v jeho hľadaní, uvažuje sa aj nad tým, že by mohol byť pod miestnym secesným kaštieľom. Je možné, že Jiskrovi žoldnieri kláštor premenili na vojenskú pevnosť, o ktorej sa píše v historických prameňoch.

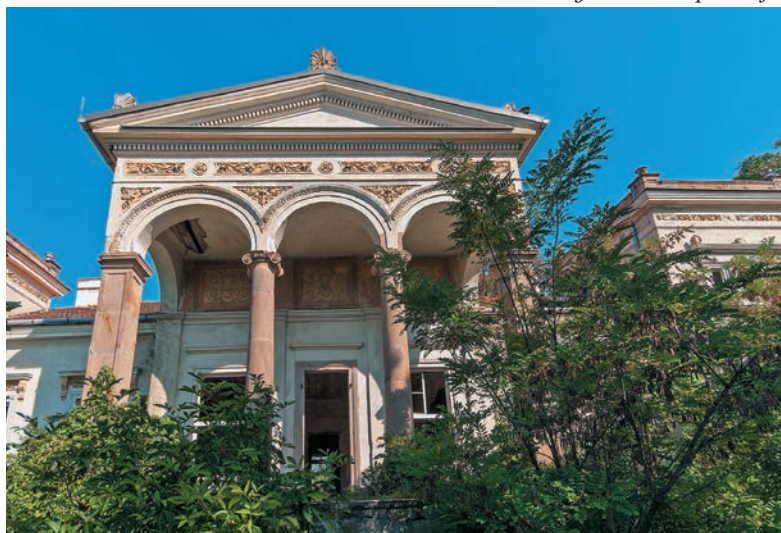
Bitka pri Lučenci

Historici predpokladajú, že niekde blízko lučenskej pevnosti sa 7. septembra 1451 odohrala pamätná bitka pri Lučenci, v ktorej vojsko Jana Jiskru porazilo početnejšiu armádu Jána Hunyadyho.

Výsledok bitky údajne ovplyvnila možnosť víťazných vojakov úspešne sa brániť v spomínanej pevnosti. Keďže sa prvý diel románovej trilógie Bratstvo od Aloisa Jiráska nazýva Bitka pri Lučenci, je hlavná ulica v Opatovej pomenovaná po tomto českom spisovateľovi a pamätná tabuľa na budove starej školy pripomína jeho návštevu mesta v roku 1896.

Náhodnému návštevníkovi územia juhovýchodne od Lučenca sa bezpochyby musí miestna krajina zdať tajomnou a zvláštnou. Prírodné scenérie pohraničnej oblasti na pomedzí Novohradu a západného Gemera sú na prvý pohľad iné ako v ostatných kútoch Slovenska. Cerová vrchovina je vskutku jedinečným pohorím, ktorému náprotivok musíme hľadať v zahraničí, napr. severne od maďarského Balatonu alebo v oblasti Auvergne v srdci Francúзка. Nie náhodou sa tieto pomerne vzdialené regióny na seba podobajú, spája ich totiž spoločná sopečná minulosť. O niekdajších sopkách, ktoré boli kedysi aj na Slovenku, sme až do začiatku 19. storočia vôbec nič nevedeli.

Secesný kaštieľ v Opatovej

Hajnáčska kotlina v Cerovej vrchovine

Ako prví na to prišli vtedajší vzdelanci odhaľujúci prírodnú históriu Štiavnických vrchov a s odstupom mnohých desaťročí sme objavili sopky aj v Cerovej vrchovine. Toto pohorie, zasahujúce aj na územie susedného Maďarska, svoju záhadnú minulosť ani príliš neskrýva, pretože krivky mnohých vrchov sa nápadne ponášajú na sopečné útvary.

Je pritom zaujímavé, že v geologickej stavbe Cerovej vrchoviny tvoria vulkanické horniny iba približne sedem percent. Miestne vulkány patria na Slovensku medzi najmladšie a mladší od nich je len Putikov vršok v Štiavnických vrchoch. Vulkanická činnosť tu prebiehala vyše štyri milióny rokov. Začala sa asi pred 5 miliónmi rokov a posledné sopečné erupcie tu dozneli asi pred pol miliónom rokov. Ide teda o mladšie vulkány v porovnaní s obrovitými strato-vulkánmi v Štiavnických vrchoch či na Poľane. Cerovské vulkány sa aktivizovali v prvotnej krajine budovanej mäkkými treťohornými morskými sedimentmi. Vriaca čadičová láva sa vyliala do znížených

častí nevysokej vrchoviny a zaplnila doliny a kotlinky. Čadič stuhol na tvrdú odolnú horninu a vytesnil z dolín miestne riečky, ktoré si museli hľadať nový priestor na svoj tok. Keďže mäkké sedimenty, ktoré tu dominovali pred začiatkom vulkanizmu, boli pre tečúcu vodu menšou prekážkou ako tvrdá stuhnúť láva, postupne došlo k posunu starých riečisk na miesta, kde predtým boli nízke tzv. medzidolinové chrbty. Nastal jav, ktorý geomorológovia nazývajú inverzia reliéfu. Krajina sa prakticky otočila naruby. Tam kde boli pôvodne doliny, sú dnes chrbty a naopak, na mieste bývalých chrbtov sú teraz zníženiны.

Šošovka nad Lučencom

Databáza trnavského UFO klubu založeného v roku 1992 eviduje takmer 400 udalostí, ktoré sa javia ako záhadné. Je medzi nimi aj správa z októbra 1993, podľa ktorej na nočnej oblohe nad Lučencom svedkovia spozorovali neznámy objekt šošovkovitého tvaru. Tmavo sfarbené teleso malo po obvode ďalekohľadom rozpoznateľné

obdĺžnikové žlté okienka a okolo objektu bolo vidno žltozelený pás. Zo záhadného objektu s odhadovanou veľkosťou asi 500 metrov svietili smerom na zem dva modré neónové lúče. Podľa svedkov stálo bez pohnutia vo výške asi tri kilometre, kým sa zrazu nedalo do pohybu a obrovskou rýchlosťou odletelo smerom na Filákovu.

Pinciná (2)

Archeologický prieskum v obci Pinciná, ležiacej východne od Lučenca, sa v roku 1982 zameriaval na zaniknutý kostol a cintorín objavený v lokalite Temetódomb.

K zozbieranému materiálu sa po troch desaťročiach vrátili pracovníci Novohradského múzea v Lučenci a s prevapaním zistili, že medzi hĺbou črepov sa nachádzajú drobné detské kosti.

Podobný nález je známy aj z lokality Bizovo v katastri obce Gortva v gemerskej časti Cerovej vrchoviny. V tomto prípade však išlo o novorodenca uloženého do podobného hrnca datovaného do 16. storočia. K uloženiu nádoby s dieťaťom mohlo dôjsť aj neskôr, po zániku miestneho kostola na začiatku 17. storočia. V treťom prípade, ktorý zdokumentoval archeológ Václav

Pohreb novorodenca

V prípade nálezu v Pincinej išlo o telesné pozostatky, ktoré boli pôvodne uložené na večný odpočinok do hlineného hrnca vajcovitého tvaru. Nádobu vytácanú na rýchlo rotujúcom hrnčiarskom kruhu s bočným páskavým uchom a bohatým červenohnedým maľovaným dekorom pravdepodobne pochádza zo 17. storočia. Antropologický výskum veľmi dobre zachovaných kostrových pozostatkoch naznačil, že mohlo ísť o predčasne narodené dieťa.

Okolie samoty Bizovo

Furmánek, ide o nález kostry dieťaťa uloženého do chlebovej pece pri Hajnáčke (str. 19). Podľa odborníkov zvláštny spôsob pochovávaní do hlinených nádob mimo vysvätenú zem, napr. na mieste zaniknutého kostola, asi súvisí s tým, že šlo o tzv. nečistých mŕtvych, novorodencov alebo malé a ešte nepokrstené deti. Podľa Augustínovej teológie sa dostali do večného zatratenia, a preto nemohli spočínúť v klasickom hrobe. Dávali ich na roveň ťažkých zločincov a samovrahov. Až prekonaním dogmy bipolárnej povahy onoho sveta, v ktorom bolo len nebo a peklo, dostali neviniatku šancu. Bol ňou tretí rozmer – očistec. Táto teologická reforma sa udiala už v 12. storočí, ale zdá sa, že do niektorých oblastí vtedajšieho Uhorska si našla cestu až po vyše štyristo rokoch.

Filakovo (3)

Záhady Cerovej vrchoviny začneme spoznávať v južnejšie položenom **Filakove**, ktoré je vstupnou bránou do tohto zaujímavého sopečného regiónu. Črty malebnej okolitej krajiny vonkoncom nedávajú tušiť, že tu v geologickej

minulosti vyčíňali nebezpečné sopky, ktoré vulkanológovia nazývajú maar. Ide o veľmi explozívny typ vulkánu s pomerne jednoduchou stavbou. Vzniká prestrelením nadložia nad magmatickým krbom, čím sa vytvorí hlboký kruhový kráter lemovaný nízkym tufovým valom. Po ukončení erupcie sa kráter zvyčajne stáva jazernou jamou. Pre maary s jazerami je typické nemecké pohorie Eifel. Dvojica filakovských maarov je výrazne deštruovaná. Krátery sa tu nezachovali a zostali len tri nízke tufové vršky, na jednom z ktorých stojí Filakovský hrad. Na ich deštrukcii sa podpísal čas, veď od ostatných erupcií uplynulo približne pol milióna rokov. Starší a ešte viac zdenudovaný maar bol aj pri Hodejove v doline riečky Gortva.

Dominantou mesta je Filakovský hrad stojaci na zvyšku tufového valu maaru (podobnú geologickú stavbu má aj neďaleký Červený vrch). Hrad je vybudovaný z rovnakej, do červena sfarbenej sopečnej horniny, a preto vyzerá akoby jeho hradby boli na svojom mieste od nepamäti. Pravdou je, že počiatky Filakovského hradu siahajú prinajmenšom do čias tatárskeho

Fiľakovo z hradu

vpádu do Uhorska v 13. storočí. Archeologické nálezy svedčia o tom, že hradný kopec ľudia obývali už dávno predtým. O tom, ako hrad vznikol, hovorí jedna z miestnych povestí.

Pes – objaviteľ

Za postavením Fiľakovského hradu vraj treba hľadať jedného

pastierskeho psa, ktorý pri strážení oviec vyčuchal veľký poklad. Jeho hodnota bola údajne taká veľká, že sa zaň dal postaviť taký mocný kamenný hrad, ktorý ako jeden z mála dokázal odolať útoku tatárskych hôrd. Keďže psík sa nazýval Ucháň, po maďarsky Füles, nový hrad nazvali Fülek, po slovensky Fiľakovo.

Bebekova bašta Fiľakovského hradu

Do 13. storočia nás vracia azda najznámejšia povest o Fiľakovskom hrade. Jej hlavným hrdinom je reálna historická osobnosť rytier Fulko (maďarsky Fulkos). Zachovala sa dobová písomnosť z roku 1246, podľa ktorej kráľ Belo IV. hradného pána tohto mena potrestal zhabaním všetkého majetku. Podľa povesti bola príčinou tohto trestu rytierova láska ku sedliackej dcére Alžbete, ktorá ho opantala svojou nevšednou krásou. Mladé dievča si vzal so sebou na hrad a zahrnul ju bohatstvom a prepychom. Hýrivý život s mladým temperamentným dievčaťom však Fulka stál mnoho peňazí, a preto na svojom hrade začal razíť falošné peniaze. Keď mu na to panovník prišiel, okrem toho, že mu skonfiškoval všetky majetky, donútil ho ešte aj brániť svoju časť v nerovnom súboji s iným rytierom. Keďže mal bojovať nahý a bez zbraní, radšej s hanbou utiekol. Zbedačený šľachtic na úteku žil

ako posledný tulák a nikoho preto neprekvapilo, keď po čase jeho zúboženú mŕtvolu našli v lese. Len nebolo jasné, či spáchal samovraždu alebo zomrel od hladu, zimy či vysilenia.

V roku 1242 sa obrancovia hradu ešte mongolským útočníkom ubránili, avšak v roku 1544 tureckému vojsku už nie. Po dobytí ho Turci spolu s podhradským mestečkom okupovali takmer štyri desaťročia. Begovia Kara Hamza a Šaman z hradu spravovali tzv. fiľakovský sandžak a mestečko premenili na svoj moslimský obraz. Orientálnu atmosféru vtedajšieho Fiľakova charakterizovali také svojráznosti, akým bol napr. miestny čulý trh s otrokmi, na ktorom sa údajne predalo do otroctva okolo dvoch tisíc kresťanov. Okupácia však mala aj svoje lepšie stránky. Vo Fiľakove v tom čase vznikli nádherné turecké kvetinové záhrady, postavili sa stajne pre karavány, vybudoval sa

Hradná studňa

Z histórie hradu sa traduje aj jedna ľudová povest, ktorá mohla pokojne byť aj reálnym príbehom. Je o hradnej studni na dolnom hradnom nádvorí, ktorá počas obliehania Fiľakovského hradu nečakane vyschla. Hladina v nej zrazu klesla tak hlboko, že zúfalí obrancovia z nej ťahali len blato a po krátkom čase celkom vysmädnutí odovzdali hrad nepriateľovi. Keď bol hrad už v tureckých rukách, voda sa do studne opäť vrátila. Vtedy to ľudia chápali ako kliatbu či naplnenie zlého osudu. Z pohľadu súčasníka to má celkom racionálne vysvetlenie. V čase tureckého plienenia vojská využívali v boji účinný arzenál. Kamenné stredoveké hrady nedokázali čeliť mohutnej delostreleckej kanonáde s veľkou deštruktívnou silou. Je teda celkom možné, že otrasy z dopadajúcich delových gúľ spôsobili dočasné upchatie chodbičiek a puklín v skalnom masíve hradného kopca a zabránili tečeniu vody do hradnej studne. Po skončení strelby z kanónov nahromadená podzemná voda prerazila blatom upchaté vodné cestičky a studňa sa ňou opäť naplnila.

Fíľakovská palma

Podobne ako Lučenec, aj Fíľakovo má mestský erb s exotickým heraldickým obsahom. Na bielom štíte je na ňom zobrazená palma so žltým kmeňom a zelenými listami vyrastajúca zo zeleného kopca. Nie je jasné, ako sa táto teplomilná rastlina, ktorá nie je súčasťou miestnej flóry, na erb dostala. V 19. storočí si Fíľakovčania mysleli, že v znaku majú veľký topoľ alebo je na ňom zobrazený prameň vytryskávajúci zo zeme.

Dnes sú si odborníci na heraldiku istí, že je to palma. Podľa regionálneho historika Jozefa Puntigána námet fíľakovského erbu a pečate pochádza z rodového erbu Františka Bebeke, ktorý vlastnil Fíľakovský hrad v 16. storočí. Palma bola v tom čase vnímaná podobne ako lučenský pelikán a v kresťanskej mytológii sa chápala ako symbol znovuzrodenia mesta a hradu zničeného tureckými vojnami a stavovskými povstaniami. Erb a mestská pečať s palmou sa vo Fíľakove začali používať v roku 1722. Dal ju vyhotoviť gróf Štefan Koháry II. po tom, ako našiel palmu vyrytú do kamenného muriva nad bránou v strednom hrade.

tzv. turecký kúpeľ hammam či mešita s minaretom. Aj o spôsobe obsadenia Fíľakovského hradu Turkami sa zachovala ľudová povesť. Podľa nej na hrade väznili vojaka menom Aetiops, ktorému sa podarilo informovať bega Kara Hamza o tom, kde má obrana hradu slabé miesto. Do osmanského tábora prepašoval správu, že do hradu sa dá preniknúť cez malé nestrážené okienko na hornom hrade, ktorým sa vyhadzovali odpadky. Turci so správou náležite naložili a vyslané komando sa

cez inkriminované okienko dostalo nebadane dovnútra hradu a pomerne ľahko ho obsadilo. Odpor obrancov hradu bol chabý, pretože opitá hradná stráž bola bez veliteľa, ktorý sa v tom čase vraj zabával na svadbe niekde v podhradí.

Po tom, ako sa v roku 1593 Fíľakovský hrad navrátil späť do kresťanských rúk, nezostávalo už veľa času do konca jeho existencie. V pamäti miestnych ľudí sa uchovávali zlé spomienky na fíľakovský sandžak spájaný s moslimskými ukrutnosťami páchanými na kresťanskom obyvateľstve. Preto v podstate nik za hradom nebanoval, keď ho v roku 1682 povstalecké vojsko Imricha Thökölyho, výdatne podporované tureckými spojencami, dobylo a spolu s mestom zničilo.

Od roku 1972 sa Fíľakovský hrad obnovuje do takmer celistvej podoby a od roku 2008 je verejnosti prístupný ako Hradné múzeum. Expozície múzea v hrade sú zamerané na históriu hradu a nechýbajú ani cenné paleontologické zbierky. Pozoruhodným exponátom Hradného múzea vo Fíľakove je napr. časť hodejovského bronzového po-

Turecký vojak

Historická expozícia Hradného múzea vo Filakove

kladu (str. 24). Príležitostne majú návštevníci múzea možnosť vstúpiť aj do tajomného podzemia Filakovského hradu. Vchod do podzemných priestorov je z ulice vedúcej ku vchodu do hradného areálu. Dve chodby vyhlbené do skaly slúžili v druhej svetovej vojne miestnym obyvateľom ako úkryt pred bombardovaním, a preto sa v nich nachádza aj expozícia o vojnových rokoch 1939 až 1945 v meste.

Čamovce (4)

Veľkou záhadou neďalekej obce **Čamovce**, ležiacej východne od Filakova, je tajomný hrad Čurgov. Dosiaľ sa nepodarilo vierohodne objasniť, kde sa nachádzal a či vôbec existoval. Historické pramene o ňom celkom mlčia. Ojedinelou indíciou je jedna zo starších máp, na ktorej je značkou hradná zrúcanina celkom presne zakreslená jeho poloha. Mal by sa teda nachádzať v južnej časti chotára obce, v lokalite Ostrý vrch, na severnom svahu sopečného vrchu Monica. Ibaže podľa geológa Ľudovíta Gaála ide asi o nejakú kartografickú chybu, ktorá sa už v novších kartografických prameňoch neobjavila. Ak

teda hrad naozaj jestvoval, mali by sme ho hľadať priamo v teréne.

Čurgov

V roku 2005 sa objavila krátka novinová správa opisujúca hľadanie tajomného hradu Čurgov v okolí Čamoviec. Pátrači za osadou Vidosa našli zaujímavý kopček, ktorý by mohol celkom zaujať prípadného staviteľa stredovekého hradu.

Má strategickú polohu s výborným výhľadom do okolia, blízko niekdajšej križovatky ciest prepájajúcich významnejšie lokality v centrálnej časti Cerovej vrchoviny. Na vyhlíadnutom mieste sú badateľné terénne tvary pripomínajúce valové opevnenie s elipsovitým pôdorysom. Elipsovitý tvar nádejnej lokality je viditeľný nielen v podobe terénnych nerovností, ale aj vďaka špecifickej vegetácii, ktorá je vnútri elipsy iná ako v jej okolí. Ostrovček odlišného rastlinného porastu možno súvisí s prítomnosťou vápenatejšej pôdy viažucej sa na rozpadnuté murivo pod ňou. Inkriminovaný priestor je však pomerne malý a vmestila by sa doň len nejaká menšia stavba, najskôr nejaký stredoveký hrádok alebo strážna veža. Viac svetla by do tohto problému vniesol archeologický výskum, ten sa však zatiaľ nerealizoval. Preto je záhadný hrad Čurgov stále len rýdzo hypotetickou fikciou.

Širkovce (5)

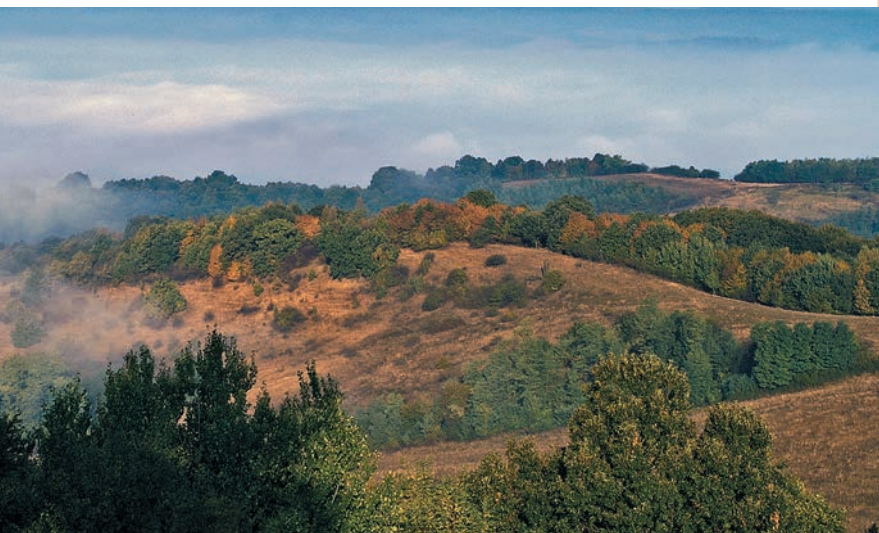
Podobný príbeh by sa dal opísať aj v prípade ďalších zaniknutých alebo takmer zaniknutých okolitých hradov. V štyroch prípadoch

(Kapla, Soví hrad, Hajnáčka a Hoďov) je ich hľadanie v teréne jednoduchšie, pretože po nich predsa len čosi zostalo. Všetky ležia v gemerskej časti Cerovej vrchoviny. Za prvým z nich sa vydáme do obce Širkovce. Nad dedinou sa týči nápadný vrch, na ktorom kedysi stál hrad Kapla nazývaný aj Širkovský hrad.

Širkovský hrad

Podľa kužeľovitého tvaru by sa mohlo zdať, že hradný vrch je vyhasnutou sopkou. Zdanie však klame, jeho geologická minulosť nie je vulkanická. Hrad postavili na mieste staršieho osídlenia v 13. storočí ako sídlo rodu Ratholdovcov. Písomná zmienka z roku 1264 ho nazýva Sirque. Archeologický výskum hradu však osídlenie z 13. storočia nepreukázal, zdokumentovali sa len mladšie objekty z 15. až 17. storočia. Výnimkou je nález torza hlineného hrnca datovaného do 13. storočia vďaka podobnosti s nálezmi nádob z Budína a Filakova. Zaujímavým historickým predmetom, ktorý sa na hrade nad Širkovcami podarilo objaviť, je malý ľudobný nástroj nazývaný drumbľa.

Cerová vrchovina zo Širkovského hradu

Šurice (6)

Len s veľkou dávkou fantázie si vieme urobiť predstavu o tom, ako kedysi vyzeral Soví hrad postavený na rovnomennom bralnom vrchu v Šuriciach. To málo, čo z neho zostalo, sa úspešne maskuje do skál vulkanického pôvodu, ku ktorým je extrémne ťažký a nebezpečný prístup. Pohľad do niekdajšej hradnej cisterny, krvopotne vyhlbenej do tvrdej skaly do hĺbky päť metrov, je umožnený iba ľuďom s horolezeckými schopnosťami. Na dosiahnutie vrcholovej časti treba zdolať asi deväť metrov vysokú kolmú skalnú stenu. Nepatrné fragmenty stredovekej stavby, ako napr. do skaly vytesané schody či zárezy pre strešné trámy, sú nespochybniteľným dôkazom existencie Sovieho hradu. Záhadná je však jeho dávna história.

Soví hrad

Z histórie hradu sa zachovala kráľovská listina Bela IV. z roku 1245 o donácii Sovieho hradu trom hradným jobagiómom. Hradní jobagióni boli príslušníci vojenských posádok kráľovských hradov, ktorých panovník odmeňoval

majetkami za strážnu a vojenskú službu. V období po tatárskom upáde to bol dobrý spôsob, ako obnoviť spustošenú krajinu. V našom prípade túto kráľovskú odmenu dostali traja jobagióni slúžiaci na kráľovskom hrade Beckov. Keďže Budikov syn Tivadar, Ompudov syn Visobur a Farkašov syn Dema pochádzali zo Šuríc, kráľ im zveril Soví hrad v rodnej dedine. V listine sa nespomína, či ho aj založili. Uvádza sa v nej, že ho dostávajú do opatery a ich potomkovia do dedičného vlastníctva. Spomínanej trojici sa pripisuje postavenie neďalekého hradu Hajnáčka.

Hajnáčka (7)

Bralo, na ktorom kedysi stál Soví hrad, je impozantnou dominantou centrálnej časti Cerovej vrchoviny. Od päty až po vrchol dosahuje výšku 85 metrov. Má podobnú genézu ako neďaleký hradný vrch Hajnáčka. Izolovaný kužeľovitý vrch týčiaci sa uprostred obce **Hajnáčka** ešte viac ako Soví hrad tvarom pripomína sopku. Treba však povedať, že oba vrchy priamo sopečnými kužeľmi nie sú. V Hajnáčke aj Šuriciach vidíme iba silne zdenudované

Okolie Šuríc

Soví hrad

torzo niekdajšieho vulkánu, ktorý bol v geologickej minulosti kdesi nad vrcholom oboch spomínaných kopcov. Čas meraný na státisíce rokov z nich ubral väčšinu hmoty a erózia sa postupne dopracovala až do centra sopečného telesa tvoreného sopúchom vyhasnutej sopky. Počas erupcií sa prírodným kanálom v tvare akéhosi komína valil smerom nahor prúd rozžeravenej magmy, ktorá sa cez sopečný kráter spolu s iným sopečným materiálom dostávala na zemský povrch. Postupným zoslabovaním erupcie sa magma v sopúchu zhromažďovala a tuhla. Čadičové žily spolu so spečenými brekciami vytvorili tvrdý horninový konglomerát, ktorý oveľa lepšie odolával erózii a denudácii ako okolité mäkkšie sopečné uloženiny tvoriace iniciálny vulkanický kužeľ. Odnosom mäkkších hornín sopky vznikla osobitá geomorfologická forma nazývajúca sa sopečný exot a najmä Hajnáčsky hradný vrch je jej učebnicovým príkladom. Podobnou formou je napr. čadičová štiavnická Kalvária.

Podľa dobových vyobrazení bol hrad Hajnáčka ešte v celistvom stave zďaleka viditeľnou stavbou. Po

tom, ako v roku 1703 vyhorel, sa z malebnej krajiny postupne vytrácal. Dnes už vidíme len nepatrné detaily, aj to zväčša len tie, ktoré človek vytesal do čadičovej skaly. Z toho, čo vymuroval nezostalo takmer nič. Aj vďaka kamenným schodom sa dostaneme iba po terasu nachádzajúcu sa pod neprístupným vrcholovým bralom. Okrem pekného výhľadu do okolia tu môžeme obdivovať zvláštne svetlé fľaky v tmavosivej skalnej stene. Geológovia zistili, že sú to xenolity, sopečnou explóziou vytrhnuté kusy horniny nevulkanického podłożia. Keďže pochádzajú z veľkých hĺbok, sú pre odborníkov cennými vzorkami poskytujúcimi dôležité informácie o zložení zemského plášťa. Vďaka nim sa čosi dozvedáme o hlbínach našej planéty bez toho, aby sme sa do nej prácne a nákladne zavrtávali.

Hrob v chlebovej peci

Archeológ Václav Furmánek v odbornom periodiku *Obzor Gemera-Malohontu* zverejnil v roku 1996 správu o záhadnom archeologickom náleze z predchádzajúceho roku. Keď ho privolali do

Hajnáčky ku kostrovému hrobu obkolesenému okrovým farbivom, tešil sa na veľký objav, pretože tzv. okrové hroby z prelomu 4. a 3. tisícročia pred n. l. sa dovtedy na Slovensku ešte nenašli. Známe sú predovšetkým z Malej Ázie. Na samote Kameňolom však našiel čosi iné a záhadné. Uprostred oválnej škvrny ohraničenej do červena opálenouhlinou sa nachádzala kostra malého dieťaťa. Neskôr sa zistilo, že šlo asi o šesťročného chlapca, ktorého telesné pozostatky boli uložené v chlebovej peci. Spôsob, ako sa tam dostal, je predmetom dohadov. Odborníci nepredpokladajú, že by nešťastné dieťa strčili zaživa do pece a upiekli, pretože na kostiach sa nenašli stopy obhorenia. Pravdepodobnejšie je, že ho do hlinenej nádoby uložili rodičia alebo príbuzní ako do hrobu, nevedno však, prečo práve takýmto zvláštnym spôsobom. Podobné nálezy detí v hrnci sú známe z neďalekých lokalít Pinciná a Gortva (str. 11).

Ako sme už spomenuli, za zakladateľov hradu Hajnáčka postaveného vo vrcholovej časti sopečného exotu sa považujú traja beckovskí hradní jobagióni. Hradný kopec sa vtedy nazýval Dánuskó, čiže Danov kameň. Pôvod mena Hajnáčka, maďarsky Ajnácskő, vysvetľuje ľudová povest'. Jej hlavnou hrdinkou je dievča menom Hajnáčka s vlastnosťami mytologickej bojovníčky princeznej Xeny. Keď jej otec, mocný vládca, pri love jeleňa stratil vzácny meč, neváhala a ponúkla otcovi, že ho nájde a prinesie mu ho späť. V lese pri Levej skale sa jej to aj podarilo. Na ceste domov sa však odohralo čosi, čo sa stáva skôr v opačnom garde. Zvyčajne sú princezné a šľachticné zachraňované švárnymi mládencami, teraz to bolo naopak. Hajnáčka pomohla v núdzi pastierovi, ktorého ohrozoval rozzúrený diviak, keď zviera skolila otcovým mečom. Záchranná akcia mala tajného

Zvyšky hradu Hajnáčka

pozorovateľa. Odvážnu Hajnáčku sledoval krásny mládenec, ktorý sa do nej zamiloval. Aj on sa jej zapáčil, preto sa zaľúbenci vzali a žili šťastne na hrade, ktorý dostal meno Hajnáčka.

Cesta roklinou zahĺbenou do pahorka východne od Hajnáčky mohla byť pre miestnych obyvateľov čosi ako lovenie „bobríka odvahy“. V stenách výmoľa sa totiž nachádzali čudesa kosti pradávnych zvierat. Záhadu Kostnej doliny, ako roklinu výstižne nazvali, sa podarilo objasniť v druhej polovici 19. storočia. Na podnet zemana Emila von Ebeczkyho z Kostolnej Bašty sa o lokalitu začali zaujímať prírodovedci. Geológ v roku 1863 publikoval vedeckú správu, v ktorej napísal, že pri Hajnáčke leží významná paleontologická lokalita s množstvom fosílií pravekých zvierat. V sedimentoch jazera vytvoreného v kráteri sopky maarového typu sa našli kosti pravekých mastodontov, nosorožcov, tapírov, jeleňov, mačkovitých šeliem a iných suchozemských zvierat žijúcich v našej prírode v záverečnom období mladších